

“*Otetaan vastuu omista asioista*”

Suomen sokeainkoulut kansakoululaitoksen rinnalla vuosina 1865 – 1939

Sokeiden nuorten mahdollisuudet hakeutua oppivelvollisuuskoulun jälkeisiin opintoihin olivat vielä 1940-luvulla varsin vähäiset. Pääasiassa tämä johtui siitä, että oppimateriaalia sopivassa muodossa ei ollut heidän ulottuvillaan. Helsingissä toiminut yksityisen kannatusyhdistyksen ylläpitämä Sokeain kirjasto lainasi kaunokirjallisuutta, jota sen tarpeisiin olivat siirtäneet pistekirjoitukselle vapaaehtoistyöntekijät ja muutamat pientä korvausta saaneet sokeat jäljentäjät. Kaikesta huolimatta maassamme ensimmäiset kolme sokeaa nuorta suorittivat ylioppilastutkinnon 1940-luvulla. He olivat aloittaneet oppivelvollisuuskoulun Helsingin sokeainkoulussa, josta siirtyivät jatkamaan opiskelua oman kotipaikkakunnan oppikouluun. Oman perheen tuki heidän kohdallaan oli ratkaisevan tärkeä oppikirjojen ääneenlukemisessa. Heitä varten myös Sokeain kirjasto tuotti muutaman oppikirjan pistekirjoituksella.

1950-luvulla niinkään kolme sokeaa nuorta suoritti ylioppilastutkinnon, minkä lisäksi kolme sotasokeaa miestä suoritti akateemisen tutkinnon. 1950-luvun puolivälissä käyttöön otettu äänikirja helpotti ratkaisevasti oppikirjojen saantia, olihan näin mandollista tallentaa magneettinauhalle ääneenluettua tekstiä, jota voitiin sitten kuunnella magnetofonin avulla. Äänikirja soveltuu hyvin reaaliaineiden ja jossain määrin myös kielten oppikirjojen lukemiseen. Äänikirjojen yleistymisen 1960-luvulle siirryttäessä houkutteli opintojen tielle myös aikuisopiskelijoita, mikä näkyy ylioppilastutkinnon suorittaneiden, samoin kuin akateemisen tutkinnon

Aatu Moilanen on ensimmäinen sokea, joka on väitellyt tohtoriksi maasamme.

suorittaneiden määrän kohotessa noin kymmeneen ennen koulu-uudistuksen käynnistymistä.

Oma opintieni

Olin 10-vuotias menettäessäni näköni tapaturmaisesti syksyllä 1944. Näönmenetykseni toi minulle itselleni ja koko perheelle huolta ja murhetta. Olin hyvin huolissani siitä, miten pääsisin mukaan minulle soveltuvaan kouluopetukseen. Oman kunnan kouluviranomaiset eivät osanneet neuvoa minua tässä asiassa. Lopulta apu tuli Kuopion lääninsairaalan sosiaalihoitajalta. Olin tapaturman jälkeen ollut ko. sairaalassa hoidettavana. Äidiltäni kysyttiin: "Onko Aatu-poikanne oppilaana jossain koulussa?" Kirjeessä kerrottiin Kuopiossa toimivasta sokeainkoulusta, jonka puoleen äitiäni kehoitettiin kääntymään. Näin tehtiin, ja kaksi vuotta onnettomuuden

jälkeen pääsin jatkamaan oppivelvollisuuskoulun Kuopioon sokeainkoulussa. Tämä oli todella suuresti elämäni kulkuun vaikuttanut tapahtuma. Käsityötaitojen lisäksi sain oppia monia hyödyllisiä asioita, ennen kaikkea taidon muiden koulukavereiden tavoin selviytyä sokeana ihmisenä.

1950-luvun puolivälissä siirryin Helsinkiin jotenkin pätevätykseni työelämän palvelukseen. Työskentelin vajaan vuoden Abloy-lukkojen avainpesien kokoajana, minkä ohessa parin muun sokean nuoren miehen kanssa aloitin oppikouluopinnot Helsingin yksityislyseon iltalinjalla. Koulunkäynnin ohessa vaihtui myös työpaikka toimiessani Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton palveluksessa vuosina 1958 – 1965 sokeainhuoltaja-nimikkeellä. Tämä työ edellytti matkustamista eri puolille maata ja vaati sovitte- luita opiskelun kanssa. Lukion suoritin tenttimällä. Yo 1962 ja FK 1968 valmistuivat ajallaan. Erityisen antoisina ja kannustavina jäivät mieleeni professorien Matti Koskenniemen ja Urho Somerkiven luennot Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella. Pro gradu-tutkielmaa tehdessäni sain arvokasta ja monin tavoin hyödyllistä ohjausta tri Jyrki Juurmaalta Työterveyslaitoksella.

Maaliskuun alusta 1969 tammikuun loppuun 1999 saakka toimin tuotanto-osaston esimiehenä Sokeain, nykyisen Celia näkövammaisten kirjaston palveluksessa. Yksityisen kannatusyhdistyksen ylläpitämä Sokeain kirjasto siirtyi 1.7.1978 valtion ylläpitämäksi Näkövammaisten kirjastoksi, jonka tehtäviin lainaus- toiminnan ohella kuuluu näkövammaisten koululaisten ja opiskelijoiden oppikirjapalvelusta huolehtiminen. Niin piste- kuin ääni- kirjosten tuotantomenetelmät uusiintuivat teknisen kehityksen ansiosta. 1980-luvun jälkipuoliskolta lähtien pistekirjoja on voitu tulostaa suoraan kustantajatiedostoista. Äänimuotoisten kirjojen valmistuksessa siirryttiin vähitellen digitaalitekniikan hyödyntämiseen. Nämä uudet tiedonhankintamallit he- räyttivät minussa ajatuksen hakeutua jatko-opintojen pariin.

Liikuntakasvatuksesta kasvatuksen historiaan

Prof. Erkki A. Niskasen suostumuksella aloitin jatko-opinnot Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksella 1990-luvun taitteessa. Kuuntelin muutamia luentosarjoja ja suoritin tarpeelliset alkutentit. Sosiologian laitoksella sain myös valmiiksi sivuaineeni sosiologian syventävät opinnot. 1990-luvun jälkipuoliskolla osallistuin prof Patrik Scheiniin'in johtaman koulukasvatusta käsittelevän pienryhmän työskentelyyn. Olin tällöin kiinnostunut näkövammaisten koululaisten liikuntakasvatuksesta. Pro gradu-tutkielmassani olin sivunnut sokean ihmisen yksinliikkumisen kysymystä osana ns. esteentajun oppimisprosessia. Kuulonvarainen esteentaju kehittyi hitaan ja tiedostamattoman oppimisprosessia myötä sitä nopeammin, mitä enemmän henkilö saa harjaannusta ympäristön havainnoinissa. Integroidussa opetuksessa opintojaan suorittavien näkövammaisten lasten ja nuorten liikuntaharrastukset koulumaailmasta saapuneiden viestien valossa tuntuivat heikentyneen ja vaikeutuneen. Tämä oli havaittavissa myös näkövammaisten urheilukilpailujen suoritustuloksissa. Nuoret tuntuivat suosivan urheilulajeinaan sokkopingistä ja ekoammuntaa, jonkinlaisia istumalajeja. Enemmän fyysistä harjaannusta edellyttävät keilailu ja maalipallo olivat kyllä suosittuja, mutta niiden harrastamiseen ei ollut tilaisuutta kovinkaan usein. Koulun tarjoamiin liikuntatunteihin monetkaan näkövammaiset koululaiset eivät joko voineet tai halunneet osallistua. Koska liikuntanumero on mukana keskiarvoa laskettaessa, oli houkutus hakea vapautus liikuntakasvatukseen osallistumisesta. Säännöllisen ja toistuvan liikunnan ollessa vähäistä, yksinliikkumistaito heikkenee. Myös ylipainaisuuden vaara on uhkaamassa.

Edelläkuvatun kaltaisia raporteja kuunnelllessani mieleni teki omassa opinnäytteessäni tutkia näkövammaisten koululiikunnan aluetta. Mielessäni oli jonkinlainen lomaketutkimus testikokeineen. Opiskelutoverini(1), joka valmisteli väitöstutkimustaan näkövammaisten koululaisten sosiaalisista suhteista, varoitteli minua koulu-

laisten mahdollisesta haluttomuudesta ja väsymyksestä toistuviin kyselytutkimuksiin. Kun lisäksi samaa ikaan oli valmistumassa näkövammaisten lukiolaisten liikuntaharrastuksiin liittyvä tutkimus (2), päätin luopua kiinnostuksestani tutkia fyysisen kasvatuksen ongelmia.

Tässä vaiheessa apu löytyi prof. Martti T. Kuikan johtaman kasvatuksen historian pienryhmän suunnalta. Ryhmän vetäjä ja opiskelutoverini kannustivat minua suuntautuessani sokeainkoulujen kasvatuksen historian tutkimukseen. Aluetta oli jo autonomian ajan osalta tutkittu (3) Tästä huolimatta oman tutkimukseni ulotin käsittämään myös autonomian ajan vuodesta 1865 lähtien. Tähän minua innostivat 1960-luvulla arkistointitarpeita varten tekemäni henkilöhaastattelut. Rajasin tutkimukseni vuosiin 1865 – 1939. Sotavuosiin rajautuva tutkimus on perusteltavissa sillä, että 1940-luvulla sokeiden lasten oppivelvollisuuskoulussa tapahtui avauksia, jotka enteilivät integroidun opetuksen tuloa.

Jäätyäni eläkkeelle vuonna 1999 minulla oli vapaat kädet keskittyä mieltymykseni mukaiseen jatko-opiskeluun. Näkövammaisten opiskelijoiden tavoin anoin henkilökohtaista opintoavustajaa. Sain kielteisen vastauksen, jota perusteltiin sillä, että koska hakijalla on jo loppututkinto ja on jäämässä eläkkeelle, ei ole tarkoituksen mukaista rahoittaa ko. henkilön jatko-opintoja. Mielestäni kielteinen päätös oli oikea ja täysin ymmärrettävä. Onnekseni apu kuitenkin löytyi ja aivan läheltä oman puolison hahmossa. Hän nimittäin jäi eläkkeelle puoli vuotta itseni jälkeen ja oli valmis ryhtymään opintoavustajakseni. Myöhemmin sain suureksi ilokseni vastaanottaa Suomen Kulttuurirahaston myöntämän apurahan vuonna 2004.

Tutkijantyöni mielenkiintoisin vaihe oli lähdeaineiston kerääminen. Vuonna 1972 lakkautettujen Helsingin ja Kuopion sokeainkoulujen arkistot on tallennettu Jyväskylän ja Joensuun maakunta-arkistoihin. Helsingissä Kansallisarkisto, Yliopiston ja Eduskunnan kirjasto tarjosivat niinkään aarteitaan etsivän käyttöön. Kotimaan kohteiden lisäksi oli tehtävä yksi matka myös Tukholmaan.

Arkistomateriaali suurimmalta osaltaan on hyvin säilynyt, ja Helsingin sokeainkoulun osalta ruotsinkielistä aina vuosisadan vaihteeseen saakka. Puolison ruotsin kielen taito äidinkielenään oli ensiarvoisen tärkeä tulkittaessa käsinkirjoitettuja asiakirjoja ja kirjeitä. Oli mielenkiintoista lähestyä ensimmäisten sokeainopettajien ajatuksia ja mielialoja virkavallan vaatimusten ja omien toiveiden välisissä ristiriitatilanteissa.

Lisensiaatin tutkinto valmistui vuonna 2003, ja pian tämän jälkeen kasvatuksen historian professuuri lakkautettiin Helsingin yliopistossa. Tämä merkitsi monelle vaikeutta löytää itselleen opinto-ohjaaja. Onnekseni yhteistyö prof. Martti T. Kuikan kanssa jatkui, ja yliopisto Helsingistä vaihtui Joensuuhun, jossa prof. Päivi Atjosen johdolla väitöstyöni valmistui kesällä 2006. Väitöstilaisuus oli elokuun 14. päivänä prof. Päivi Atjosen toimiessa kustoksena ja vastaväittäjänä prof. Arja Virta Turun yliopistosta. Tämä tilaisuus sujui ilman suurempaa dramatiikkaa noin parinkymmenen asiasta kiinnostuneen kuulijan läsnäollessa. Karonkatilaisuudessa olivat läsnä kustoksen ja vastaväittäjän ohella ohjaajana prof. Martti T. Kuikka, tri Anja Tsokkinen puolisoineen ja muutamia opiskelutovereita sekä molemmat tyttäremme Leena Hynninen ja Heidi Moisio puolisoineen.

Tapahtuma kiinnosti myös mediaa, joka uutisoi, että ensimmäinen sokea maassamme on väitellyt tohtoriksi. Monien mielestä kyseinen epiteetti oli liitettävissä jo vuonna 1976 väitelleen entisen Helsingin sokeainkoulun oppilaan nimeen (4) joka tosin ei ollut sokea, vaan vaikeasti heikkonäköinen. Hän toimi sittemmin sosiologian professorina Tampereen yliopistossa. Väitöksen jälkeinen karonkka ja ennen kaikkea Joensuun yliopiston vuonna 2009 järjestämä promootio ovat antaneet mieleen jäävän tuntuman vuosisataiseen akateemiseen juhlaperinteeseen.

Vielä tässä yhteydessä esitän parhaat kiitoksena promootio-toimikunnalle, jonka toimesta sain henkilökohtaisen airuen. Hänen avullaan selviydyin promootioaktin perinteen mukaisista kuvioista. Väitöksen jälkeiset kolme vuotta ovat kuluneet lähinnä aiemmin

lukematta jääneiden kirjojen parissa. Jatko-opiskeluvuosien aika oli käytettävä opintoihin liittyvän aineiston lukemiseen. Celia näkövammaisten kirjaston kokoelmissa on tätä nykyä yli 40 000 nimekettä, joista pääosa Daisy-muotoisia äänikirjoja. Daisy-formaatti otettiin käyttöön Suomessa vuosien 2005 ja 2006 aikana ja se soveltuu myös verkkojakeluun. Tätä äänikirjaformaattia kehittää kansainvälinen Daisy-konsortio (Näköpiste 2009). Kuoroharrastuksen ohessa olen osallistunut mm. yhden näkövammaisten alueyhdistyksen juhlikirjan valmisteluun. Pienen kotiarkiston järjestely ja tarpeellisten osien siirtäminen Näkövammaisten Keskusliiton arkistoon on myös vienyt oman aikansa. Enimmältään aika on kuitenkin kulunut puuhasteluun Siikajärven kesämökillä.

Viitteet:

1. Huurre. T. 2000. Psychosocial development and social support among adolescents with visual impairment. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 42.
2. Korhonen K. 2005. Näkövammaisen lukiolaisen fyysinen aktiivisuus ja koululiikunta. Haastattelututkimus mallintamisen perustaksi. Helsingin yliopisto 197.
3. Tsokkinen A. 1984. Suomen sokeainkoulut ja niiden oppilaat vuosina 1865-1917. Studia Historica Jyväskyläensis 29.
4. Kuotola U. 1976. Näkövammaisten integroituminen yhteiskuntaan. Acta Universitas Tampereensis. Ser. A vol. 82.

Kirjoittajan esittely.

Nimi: Aatu Martti Moilanen

Syntynyt 28.01.1934

Väitös: 14.8.2006 Joensuun yliopisto

Vastaväittäjä: prof Arja Virta (Turun yosto)

Kustos: prof. Päivi Atjonen (Joensuu yosto)